Контрольный экземпляр

ЦӀЕЙ ДАЬКЪАЛА ХИЛДА ШУН!

Массе а мехкий пролетареш, вӀашагӀкхета!

СЕРДАЛО

СОВЕТСКИ СОЮЗА КОММУНИСТИЧЕСКИ ПАРТЕ НОХЧ-ГӀАЛГӀАЙ ОБКОМА, НОХЧ-ГӀАЛГӀАЙ АССР ЛАКХЕХЬАРЧА СОВЕТЕН МИНИСТРИЙ СОВЕТЕН ОРГАН

«СВЕТ» Орган Чечено-Ингушского обкома КПСС, Верховного Совета и Совета Министров ЧИАССР

Газет арадувл 1923 шера денз ★ ШИНАРА, 9 МАЙ, 1989 ШУ. ★ № 55 (7713). ★ Мах 3 кеп.

Сийле хийла хьалхалаттарий!

КПСС обкома бюро, Нохч-ГӀалгӀай АССР Министрий Совет, облсовпроф, ВЛКСМ обком 1989 шера цхьоалагӀча квартале хьайбай продукци яккхаран кийчъяран тӀеҗа районашта, колхозашта, совхозашта юкъе йоаржаьйча социалистически эхьа итогашка хьежай.

Районашта юкъе хьалхара моттиг цхьаннена а хьожаьяц.

КПСС обкома, НГӀАССР Министрий Совета, облсовпрофа, ВЛКСМ обкома Сийлен грамота а луш, **шоллагӀа моттиг хьожаьй:**

хьалхарча квартале дулх даккхара план 120, шура — 105 процент кхоачашъяьча, соахка цу юкъа хинначунца нийсдича дулх — 2, шура — 10 процент дукхагӀа яьккхача

НАЗРАНОВСКИ РАЙОНА.

КПСС обкома, НГӀАССР Министрий Совета, облсовпрофа, ВЛКСМ обкома диплом а луш, **кхоалагӀа моттиг** хьожаьй:

хьалхарча квартале дулх даккхара план — 118, шура — 109 процент кхоачашъяьча, соахка цу юкъа хинначунца нийсдича дулхи шури цхьа процент дукхагӀа даьккхача

СОВЕТСКИ РАЙОНА.

БОАХАМАШ:

КПСС обкома, НГӀАССР Министрий Совета, облсовпрофа, ВЛКСМ обкома карара кара тела ЦӀе байракх а республикански Сийлен улга тӀа яккхара тешал а луш, **хьалхара моттиг** хьожаьй;

хьалхарча квартале дулх даккхара план — 131, шура — 128 процент кхоачашъяьча, соахка цу юкъа хинначунца нийсдича дулх — шозза, шура — 33 процент дукхагӀа даьккхача Сунженски района

«ПОБЕДА» ЯХАЧА КОЛХОЗА.

КПСС обкома, НГӀАССР Министрий Совета, облсовпрофа, ВЛКСМ обкома Сийлен грамота а луш, республикански сийлен Улга тӀа а йоаккхаш, **шоллагӀа моттиг** хьожаьй;

хьалхарча квартале дулх даккхара план 4,3-зза тӀех кхоачашъяьча, шура яккхара план — 114 процент кхоачашъяьча, соахка цу юкъа хинначунца нийсдича дулх 112, шура — 100,5 процент дукхагӀа даьккхача Шалински района

«КУРЧАЛОЙСКИЙ» СОВХОЗА.

КПСС обкома, НГӀАССР Министрий Совета, облсовпрофа, ВЛКСМ обкома диплом а луш, республикански сийлен Улга тӀа а йоаккхаш, **кхоалагӀа моттиг** хьожаьй;

хьалхарча квартале дулх даккхара план — 120, шура — 170 процент кхоачашъяьча, соахка цу юкъа хинначунца нийсдича дулхи шурен 22 процент дукхагӀа даьккхача Надтеречни района

«ОЗЕРНЫЙ» СОВХОЗА.

ТАХАН — СИЙЛАХЬ-ЙОККХАЧА КОТАЛОН ДИ

Художника В. Тарасова плакат. «Плакат» яха издательство.

Республика партийно-боахама актива собрани

6 мае Грозне КПСС обкома политически дешара ЦӀагӀа хилар Нохч-ГӀалгӀай АССР партийно - боахама актива собрани. Цига дакъа лоацаш бар КПСС обкома членаши членалла кандидаташи, областной парторганизаце ревизионни комиссе членаш, парте горкомийи райкомийи секретараш, горрайисполкомий председателаш, профсоюзни, комсомольски, правоохранительни органий болхлой, боахамий кулгалхой.

Собрани хьайийлар КПСС Нохч-ГӀалгӀай обкома хьалхарча секретара В. К. ФОТЕЕВА.

«Республике социалистически законность Ӏалашдаран общественни порядок лораяран беча балха хьалахи из чӀоагӀбара долча партийни организацей декхарехи» доклад йир КПСС обкома секретара В. А. АЛЕХИНА.

Пренешка къамаьлаш дир: М. А. АРБИЕВА — НГӀАССР Госагропрома председателя хьалхарча заместителя, министра, В. Т. САГАЕВА — КПСС Урус-Мартановски райкома хьалхарча секретара, Л. Я. КРИВОШЕЕВА — «Красный молот» яхача завода паркома секретара, В. И. ЖУКОВА — Грозненски райисполкома председателя, А. И. РОСТОВА — НГӀАССР прокурора, Г. П. ГОНЧАРОВА — Грозный станце локомотивни депо машиниста, Б. О. ОЗДОЕВА — Малгобекски халкъа суда председателя, П. П. ЧЕРНЫШЕВА — НГӀАССР чурча гӀулакхий министра, А. А. МКРТИЧАНА — «Оргтехника» яхача объединене генеральни директора, А. И. ЛУГАНСКЕ — Грозный станце локомотивни депо машиниста, У. Б. ГАЛАЕВА — Назрановски района прокурора, В. А. КУЦЕНКОС — КПСС Грозненски горкома хьалхарча секретара, И. А. АЛБАСТОВА — НГӀАССР юстице министра.

Дийцача дешах республике законность чӀоагӀа лораделга Ӏалашдаран общественни порядок лораяран бу болх чӀоагӀбара, социалистически рузкъа леччъадеранца лира къовсам лоаттабара тӀаерзаль йола шерра резолюци тӀайийцар собране дакъа лоацаш хинараша.

ТӀЕХХЬАРА ГЕКТАРАШ

ЙӀайха я укх деношка Ачхой - Мартановски района «Орджоникидзевский» совхоза кхашка а сомий бешамашка а. ТӀатеПӀа дӀадувш да баьцадаараш, йокъаенна гаьний ткъовронаш дӀайоагаьхаш, хенашта кӀира тохаш лостам беш боахк нах сомий бешамашка.

Баьцадаарашта лаьрхӀа 306 гектар лаьтта хьакъоастадаьд совхозе. ХӀанзле дӀайийнай 140 гектара тӀа мошща горошек, 50 гектар хох, 40 — нарсаш. Дукха хӀама дисадац 176 гектара тӀа лелаеш хургйола помидораш дӀайийна яхара.

— Укх шера соахкарчул шозза хӀана дац, аьнна дикагӀа къахьега дезаш да тхо, — дувц боахама керттерча агронома Цикаев Вахас. — ХӀана аьлча дӀадахача шера пӀанагӀа йоагӀаш хинна продукци дӀаялланзар оаха. ТӀадиса декхар такха дезаш да тхо укх шера. Из тхоашта карагӀдаргда, аьнна а хет. Цкъа-дале, деррига баьцадаараш мехка дикагӀа лоархӀача астрахански технологех дӀа а дийнад дӀадувш а да, шозлагӀа-дале, тха баьцадаараши сомий кхебеча 15 бригадех 12 арендни подрядагӀа болх беш я укх шера, хӀаране ворхӀ-ворхӀ шера леладе лаьтта хьа а йийца.

ХӀанзле гӀаьххьа пайда баьб астрахански технологех болх баро. Цу гӀулакхо кӀезигдаьд кулгашца де дезар, дукхагӀа дар механизмай новкъосталца ду. Из бахьан долаш 30 процент лакхъеннай къахьегама овсарле.

К. ВАХАЕВ.

Грозне хинна торжественни собрани

Грозне кепайоазон ЦӀен конференц-зале хилар партийни, общественни организацей, къахьегама коллективай, массови информаце средствай викалий, болхлой корреспондентий, пенгазетий а дукха тиражаш йолча газетий а активистий кепайоазон Деннен радио Деннен хетаяь торжественни собрани.

Собране доклад йир Нохч-ГӀалгӀай телевиденен радиовещанен комитета председателя Ю. В. Мареченкова.

Цул тӀехьагӀа гулбеннараш даькъала бувцаш къамаьлаш дир «Автоспецоборудование» яхача завода парткома секретара А. К. Голованова, М. Ю. Лермонтова цӀерагӀча театра артиста, РСФСР заслуженни артиста В. С. Белоглазова, «Грозненский рабочий» яхача газета отдела заведующе М. К. Мурадова, «Комсомольское племя» яхача газета редактора В. А. Литвиненкос.

Торжественни собране дакъа лоацаш хиннарашта хьалхашка къамаьл дир КПСС Нохч-ГӀалгӀай обкома хьалхарча секретара В. К. Фотеева. Цо дӀайха моаршал луш даькъала бийцар кепайоазон, радио, телевидене, бувзама болхлой цар профессиональни цӀейца, могаш маьрша уж хилар, къахьегаме цар керда толамаш дахар ловш ше хилар белгалдаьккхар.

Цул тӀехьагӀа цо дийцар перестройка процессе информаце средствашта хьалхашка латтача декхарех.

Собрани чакхйоаллаш журналисташтеи полиграфисташтеи дӀаелар НГӀАССР Лакхехьарча Совета Президиума Сийлен грамоташ, НГӀАССР журналистий Союзеи, издательствай полиграфеи, книжни торговлеи, НГӀАССР Госкомитетеи Дипломаши Сийлен грамоташи.

Собране дакъа лоацаш вар КПСС обкома секретарь С. М. Беков.

Даймехка тӀема оазаш

ДукхагӀболча Грознерча къонача бахархошта йовзаш яц Сийлахь-боккхача Даймехка тӀема инвалидий госпиталь йола сатийна моттиг. Дукха унзарча деноех дувцаргдар цу дарбан учреждене пенаша...

...Фашисташ МагӀалбика хьатӀакхаьчаб. Гудериана танкови колоннаш мехкдаьттан Грозне тӀакхача гӀерташ я. Город кийчъеннай танкашта духьаларча герзаца, доташца, дзоташца юкъ а йийхка...

Майра лаьттар МагӀалбике лораьраш а. Майра, къар ца луш, шоай вахар кхо ца деш. Цхьабакъда, човнаш яьраш а денгара денга дукхагӀа хулар. Цу деношка дукхагӀйолча дешара заведенеех лазареташ а госпиталаш а хиннаяр. Царца цхьана хӀанз Даймехка тӀема инвалидаш чубола хьалха хинна школа а яр.

ХӀанз бац укхаза тӀема Ӏоажала молха хьаж дӀаяланза бола доарахой хьайибаьлораш. Цхьабакъда, болаш ба «тӀема совгӀаташ», хӀанз а шоашца лeладеш бола инвалидаш — пхорч, осколкаш. Мел хала хул лораштa цкъаза операци е. Хала да морально, унзара хет — ловргдий-хьогӀ къьна, дукха тӀема Ӏазап, лазар лайнача организмо.

...Бакъда, хӀанз а тӀемо хьа ца хецача ветеранаша боккхача безамца тешал ду дарба деча персонала. Цу хана денз хӀанз а тӀехь исторе дӀачубахача тӀемца тӀом беш ба лораш Т. Н. Лебедева, Н. Б. Миронова, В. С. Вартанян, Н. В. Габисова, А. В. Кычанова, И. П. Бондарь, Р. З. Муталибова, иштта кхыбараш.

А. УЛАЕВ.

ХӀара дийнахьа толам

Производственни толамаш даьха накъабахар «Южспецэнерго» специализированни предприяте Грозненски участка болхлой ЦхьоалагӀча майна. 24 апреле цар кхоачашйир укх шера биъ бетта задани. Дукха балхаш дир Нохч-ГӀалгӀайчен теплоэлектроцентралешка мукхъяа йолаенна резервуарий металлоконструкцеш лораеш.

— Из хӀама карагӀдаьннача хьалхарча моттиге болаш чакхбаьлар Владимир Манаков, Салман Асиев, Вячеслав Трущенко, — йоах участка кулгалхочо Анатолий Гацоева, — цар производственни задани хадданза 5-10 процент тӀехкхоачашъю.

Х. СУРУДЖАНЦ.

Арендана — шерра никъ

Халонаш яле а...

Орджоникидзера Моздоке бодача боккхача наькъа йистеда хьалдада Малгобекски района «Кавказ» совхоза дукхагӀдола кхаш. Царех цхьадараш баьццарча кӀувса къайладаьха да. Хала дац цун бахьан кхетаде: гурахьа дув ялаташи доакъара культураши дӀайийнай цига.

Кхыдола кхаш аьха дукха ха яц. ХьажиӀаш дӀае ха хьатӀакхачарга хьежаш ба совхоза механизатораш. ЛаьрххӀа кийчо еш ба уж цу лоархӀамеча гӀулакха.

Кхайна йисте трактораш соца а яь, ди хьалха Грозненски агроснабера хьадена дискаш вӀашагӀдохкаш боахкача кагийча нахах бӀарг а кхийтта, сих ца луш царна дӀатӀададахар тхо.

— Катехха ер болх чанх ца баьккхача болх сацар кхерам болаш ба. — йоах тха къамаьл хоттаденнача Картоев Беслана. — ХӀанзалца кхай тӀа гӀолла оаха текхадаьраш лоаллаха йоаллача арендни бригада дискаш дар. Шоаш юаргйола ха йиадаьнна, тиша дар уж. Сахьата-шин сахьата болх бича дохар. Дукха ха йоае езаш хулар уж тоадеш. ХӀанз, ираза, сага корта бетта ца безаш да гӀулакх.

Кагийча наха дийцар тхона соахка гурахьа денз арендагӀа лаьтта хьа а ийца, шоаш болх беш хиларах. Деррига а дӀадоладаьр Картоев Мовлиц вар. Цо аларах юкъебаьхкар арендни звенона цун вежарий Беслани Аслани, механизатораш Дикаев Ӏалихани Яндиев Джамалдеи. Царех хӀаравар юртбоахамера гӀулакхаш довзаш, цкъа мо дукхаза ялат дӀадувча, леладеча, чуэцача дакъа лаьца вар. Кхыча тайпара хила а йиш яцар из-м: цар дай а даьдай а ахархой хиннаб.

— АрендагӀа лаьтта хьаэца ловш да тхо аьнна, тӀадахар тхо совхоза директора Султыгов Мухьмада, — дувц Картоев Мовле. — Кердадар хьаллоацаш кулгалхо ше хиларах тарра, цо «ак» аланзар, оаха лаьрхӀар могадир. АрендагӀа леладе тхона хьакъоастадаь лаьтта кӀезигӀа дац — 510 гектар. Цох дукхагӀдар хий дехкаш а долаш.

Арендатораштa хьалхашка этта хьалхара хало эшаш йола техника йоацаш хиларца дувзаденна дар. Лаьтта хьакъоастадарал совгӀа кхы де новкъостал долаш яцар совхоз. Республика агроснабашка долха наькъаш ший пхи пӀелг санна дика Ӏомадаьд укх тӀеххьарча хана Мовле. Хетаргахьа, из ца кхоачаш цу хьакъехьара цхьаь цаӀ организаци йисаяц вай республике. Деррига а Ӏалацде, хьатӀада дезаш да.

Дукха го тийсачул тӀехьагӀа «Т-150» яха трактор яьккхар арендатораша Наурски агроснабера. Цхьан юкъа шоаш дӀадоладаьчох шекбувла болабеннача кагийча наьха дегаш ураэттар. Совхозера нух а даьккха, лаьтта аха болабелар уж соахка гурахьа. Цхьабакъда, беррига болх чакхбаккха вӀаштӀехьдаланзар. Эттача шелало, диллача лайво соцайир гота. БӀаьстан хьалхарча деношка хьежаш бар арендатораш.

— Кхашка де хӀама доацаш сайцача, ха зехьа ца йоае лаьрхӀар оаха, — йоах Мовле. — Техника Ӏалашъе волавелар со а са новкъостий а. Цхьабакъда, ког дӀа мел лайзача халонаш нийслора. «ВанагӀа, тхона мара эшаш яц-те ер аренда?» — яха уйла йоссар цхьайолча хана тха дегашка. ХӀаьта а тӀехьашка даланзар тхо. ТӀадаха хилар тхо Нохч-ГӀалгӀайчен Госагроснаба кулгалхошта нн. Воронкина, Арбиевна, Поповна, Льяновна, Дзейтовна, кхычарна. Цхьанне а «ак» алацар, новкъостал дергда аьнна дош лора. Цхьабакъда, хувцалуш хӀама дацар. Ерррига а тхога йола техника цхьа трактори нухи...

Кхераш хьежа баьлар арендатораш бӀаьстенга. Фу даь Ӏалашдергда 510 гектар лаьтта? Белашцеи йолхьингашцеи ца бой болх хьабе техника яцар царга. Юха а шекбувла болабелар кагий нах шоаш дӀаболабаьча наькъах. Цхьабакъда, юха а «морхашта юкъера малх хьежар» — Гудермесски агроснабера «Казахстанец» яха гусенични трактор яккха аьттув баьлар. Доккха совгӀат хилар цох арендатораштa. Шин трактора новкъосталца аьха Ӏодиллар цар доккха кха.

— Дийнахьеп буси дӀадоадацар оаха моторaш, — яхаш дувц Беслана. — Кхаь сменагӀа болх бора. Сеца минот яккхацар тракторaшa. Цудухьа гота ханнахьа чакхъяккха вӀаштӀехьдаьлар тха.

ХьатӀаэттар аьха лаьтта тоаде деза ха. Юха а халонаш — доацаш дар дискаш, культиватораш, макхаш. Цхьаннегара уж дехаш болх бора арендатораша.

— Болх дика дӀаболалушше, техника йола дай хьакхоачар, из шоашта эшаш я, аьнна. Тхо совца дезаш хулар, — йоах Дикаев Ӏалихана. — Цу тайпара масалаш дукха а доаладе йиш йолаш ва со. ХӀаьта а, ховш ма дий, кхашкара агротехнически гӀулакхаш хан-ханнахьа, тӀехьа ца доахаш де дезалга. Боккхача хьувкъамга бода никъ иштта мара бац.

Дискаши культиватори Грозненски агроснабера корайир арендаторашта. Цу дийнахье а техника кхай тӀа дӀа а йихьа, из вӀашагӀйолла болабелар уж. Цамца даьккха, кулга тӀаьръюкъ мо шаьрдаь Ӏодиллар лаьтта.

— Керда проблема эттар хьалхашка, — яхаш дувц Мовле. — Мишта дӀадувргда генараши хьажкӀаши? Генараш дӀаде новкъостал дир кхыча арендникаша. Цар сеялка тӀехьа а йолаш «МТЗ-80» яха трактор елар тхона кхаь дийнахьа. Цу наькъаца из культура дӀае аьттув баьлар тха.

Хьогвенначоа хий санна «МТЗ-80» яха пхи трактор эшаш ба хӀанз Мовлни цун новкъостийн. Уж Сунженски агроснабе хургья аьннад царга. Цхьабакъда, уж хӀанз а хьакхаьчаяц республике. Царга хьежаш багӀа йиш йолаш арендатораш а бац. Тахан-кхоана яхар мо дӀае езаш кхо бӀаь гектар гаргта хьажкӀаш я. Юха а цхьаннахьа корта тоха безаргба-те цар техника ехаш?

— Оаха болх дӀаболабаь ах шу совгӀа ха я. — йоах кагийча наха. — Цу юкъа цхьа кепиг ахча хьайийцадац оаха совхоза кассера. Дезал кхаба а ма безий... Хов тхона хьадаьр довргдоацалга, гайна-ганза ахча оахош хьаэцаргдолга. Дале а, тахан фу де деза?

Арендни звеноцара пхе сагах виъ истий кхийла а бераш долаш а ва. Къамаьл дац, укхаза йоккха мело яьй совхоза кулгалхоша, арендаторий хьашташ теркал ца деш дитад цар. Совхоза бухгалтера болхлоша аьнначох, май бетта хьалхарча деношка из кхоачамбоацар юстардаккха лаьрхӀа ба уж. ХӀаьта а, ма бакъахьа дар диза даргдоацар шоай ханнахьа цар даьдаларе

Тхо цига латтача юкъа цӀена дискаш токхаде болабелар Беслани Ӏалихани. ЧӀоагӀа дом гӀоттабаь йолхар цар лехкаш, йола низ бола тракторaш. Саг вацар царга из е вож де яхаши цар беча балха тӀахьожам лоаттабеши. Хьалха цхьанне хьалхадоахаш деш хиннар хӀанз шоай лоӀамагӀа, дика а сиха а дора цар. Дора, парте хӀанзарча аграрни политико шоаех лаьттан дай баьндаь...

— Хьажал, — аьлар тхо дӀакъасташ Картоев Мовле, кисара газет хьал а даьккха, — парте мартовски Пленума материалаш сайца лелаю аз. Халонаш дукха яле а, цар дог экхийтац са балхах, аренда котъяргхиларах тешам болийт. Халкъ кхачанца Ӏалашдара низи хьинари кходе йиш яц.

М. ЭРЗНЕВ.

Тахан — Сийлахь-йоккхача Коталон ди

ИШТТА ХИННАБ УЖ

1. ИЗ БЕРД БОАЦА ЛАДОГА...

ТIом болабеннача хана Мальсагов Мохьмад Подмосковье эскара гIулакхаш дIахьош вар. Массаза нохчий е гIалгIай къамах вола саг вохийташ хиннача дошлой эскаре а ца вохийташ, из вахийтар моастагIчун самолетех лоравара долча эскаре гIулакх де. МугIарера салте а воацаш, зенитни дивизиона кхоалагIча отделене политрукалла вахийтар из.

МагIалбикера тIем тIа венача гIалгIачун хьалхара тIема хало ла йийзар 1941 шера декабре. Хетаргахьа, цу хана цун керта чу уйла есса а хургьяц ше МагIалбик лораеш ва, аьнна. Амма, из а лораеш вар из. Даьхе, сий, денхар яха дешаш укхаза, цхьан метте-зенитни пулемета гашетка чу гулделча санна хеталуш дар.

«Люфтваффера» чIоагIа могабаь хинна «ассаши» Москван Ленинградн лаьттан тIера цIенъяь дIайоаккхаргья, аьнна Геринга яь хинна курали — уж шедар, даьсса хабар хинна, дIадахар. Уж городаш лораеш бар вай бIарчча мохк.

ХIаьта цу советски наха, духхьашха хьежача фу дергда царца, аьнна, хетийташ йолча ДШК яхача пулеметаца шоашкара доагIаш дар дир вай массанена юкъара долча гIулакха — Котало яккхара.

Мальсагов керте латташ йолча расчета из тIом иразе хилар. Цу бийсан Мальсагова ший пулеметаца 7 «юнкерс» йохайир. Мальсагова ший дика каьннарг а лерхI — 7 «юнкерс» чуяйтай, шийцара берригa нах могащмаьрша бисаб. Командир, политрук волча цунна ЦIеча Седкъа орден елар.

ТIехьагIа, цул тIехьагIа толам а боаккхаш, Москвана юкхе тIом бир вай эскаро.

ДIаьха а лоаца а да фронтовой наькъаш. КIезиг-дукха салаIар-юха а керда фронт — Къулбаседа - Малхбузен яр. Го баь, чулаьца йола Ленинград гIо эшаш яр...

Ер ба-кх из, ленинградцашка бодаш бола «Вахара никъ»: халеи, валара ихерам чIоагIа тIалатташи бола никъ. Кхера мо чIоагIа бола ша, хадданза Iоделхаш дола лоа, цIаккха ца соцаш къулбаседа — малхбузенгахьара хьекхаш бола мух...

Лохха IотIатеIа лел къулбаседен сира морхаш... Кхаьла ди да... Гаьннара гучаьннай Ленинграда ялат дахьаш йоагIаш йолча автомашинай колонна. Ди во деIадаь, хетаргахьа, тахан самолеташ тIа ца йоагIаш саца мег. Амма, фашистий разведка чIоагIа дика болх беш я. Продукташ яхьаш йоагIаш йола колонна эскара заставана тIехйолача хана, «юнкерсий» тата хезар, бомбаш IотIамохкайир. Царех цхьанне ша тIара никъ бохабир. ХIаьта машинаш-м хадданза хьатIаухаш я.

Политрукага кхы дIахо сатохадаланзар:

— Самолеташта тоха! — аьнна, команда елар цо. ХIаьта ше «Вахара новкъа» араийккхар из, гадоахарг вахара никъ дIа а хьокхаш.

Денал дола зIамсаг хьулавора шин пулемето. Фашисташа цунна тIахьежаеш еттар. Бакъда, лаьттара а (ладожски Iам тIара) хьаухар Iоажал яхьаш дола даша. МоастагIчун ши самолет чуяйтар цу тIем тIа. Ленинграда продукташ яхьаш йола автопоезда ший никъ дIахобихьар.

— Укхаза делар сона эггара лакхагIа дола совгIат «За отвагу» яха салтий медаль, — йоах Мохьмада.

...Вайна дика дагадоагIа МагIалбика юкхе фашистащ совцабаьлга, хIаьта Мальсагов-м ший МагIалбик лораеш вар Москвана, Ленинграда юкхе..., лораеш вар Польша, Германи мукъайоаккхача хана, Берлин йоаккхаш.

Доккха баркал шоана, тха дай а даь-дай а, тхо лоалла оттадечара кIалхара дахарахI!

СУРТА ТIА: М. Мальсагов (юкъе вагIар).

2. Из шера Днепр...

«Малх хьакхийтта балалехьа-м Iуйрийнарча тхиро бIаргий са а ма дуаргдий» яха шира кица Дачиев Хансолта дагадехар Днепра аьттехьарча берда тIа водаш, лодка чу ше вагIача хана. Лакха, цIимхара ба из берд, хIана аьлча фашисташ ба цига обороне хайша багIаш.

ТIем тIа керда хьакхаьчачарех вацар цу хана Хансолта — ши шу даьннадар фронте тIемашка дакъа лоацаш из вола. Цу юкъа цо лайнаяр отступлени еш Iайша халонаш, дукккхача ший новкъостех къаьставар, доттагIех ваьннавар, чакхваьннавар Сталинграда унзарча Iазапах. Аьшкага а лоалургдац-кх, аьнна, хеталуш Iалаьмате бирса дар из, цхьабакъда лайра деррига а, массадолчох а чакхваьннавар майра бIухо.

...Тахан строяна хьалхашка кавполка командира Т. Кусимова добровольцаш эш цхьан кхерамеча тIема гIулакха аьлча, цо — нохчочо Дачиева — эгтара хьалха гIа баьнкхар хьалхашкахьа. Укхаза, Днепра бердйистошка тIом беш вар из гаьннарча Кавказе уллача ше ваьча Герзель-аул яхача юрта кортамукъален духьа.

Строера цунца цхьана хьараваьлар цхьаькха шиъ — украинец Ганжела Иванн эрсе, ростовчанин Агафонов Алексейн.

Лодкаца никъ беш ба уж. Ахбийса яьннай. Ардаккех хьаяь, чIоагIа доаца лодка шорттига дIадода хи тIа гIолла, сигала боагаш цхьаь цхьа седкъа бац, хи тIа фудмалад хьожаш лотаяь прожектораш а яц.

Дуненчу дукха вахарах дага а хиннадацар Хансолтана ше разведчик хург ма вий, аьнна. ХьалхагIа из вар тIахьаьнна, кадай дошло, пулеметни расчета командир, моастагIий хир хоададеча очередашца сихха атаке болха ший новкъостий хьал а лоацаш, лира бора цо тIом. ХIанз из кхьачавар ший Iоажала е сийлен хоадам бергболча мулага.

1943 шера гурахьа дар из. Нохч-ГIалгIай дошлой полк юкъеяха йола 7-ча дошлой корпуса 58 дошлой полк Днепрал тIехъяла кийчъеннаяр Киева кIезиг-дукха къулбаседенгахьа йолча моттиге. Ха дезаш дар хин дехьарча берда тIара хьал малагIа да, моастагIчун низ мел боккха ба, фу дича кIезигагIа хургда хин тIехбовлача хана хургдола зе? Цу хаттарашта жоп лаха болхаш бар советски бIухой моастагIчо дIалаьцача берда тIа.

Днепра юкъмоттиг. Сиха дода хий, цо Iотекхаду лодка а. Мичай-теш цхьа къовзткъеи итт метр гаргга хичу хьачуена йола из ах гIайренилг? Вийса... Фийла я автоматаш, фийла я, озабаь саьрг санна йола, кхаь бIухочун нерваш.

Тийрк, Волга, Днепр... Из шерра Днепр... Ма хала декхар да-кх укх лакхерча берда тIа фашистски бIун доакъош латта моттигаш малагIаш я ха, чIоагIъяь пункташ, вIаши дIа-юха лелара наькъаш бIаргаго а дагалоаттаде а. Бакъда, из деррига кхоачашде дезаш-м да, цхьан хана доккхача цIийца дIаденна из лаьтта хIанз доккхача цIийца юхадаккха деза.

БIаргагуш хIама деце а хоаелар бIухошта бердйист, баркал хьона лодка, чIоагIа гIулакх дир Iа тахан, накъадаьлар хьо.

Укхаза уллув ба вай лаьтта дIалаца, вай лоалла оттаде баьхка моастагIий. Шорттига дIа-юха хьежар Хансолта, тIаккха аьлар:

— Иван, ай-я хьа лаьттан тIа ма дий вай хIанз. Иистхиланзар Ганжела, кIирвенна хьежар из дIахьалхашкахьа. Дукха гаьна йоацаш хоалуш дар цIенош. Юрт-м яц-теш цигахьа?

— Сога укххаза хьежаш хилалаш, — аьлар Хансолтас. — Фуд а хьежа, шоана тIехьа хьавоагIаргва шоана со.

Хетаргахьа акхар лийрхIа хинначул кIезиг-дукха лохехьа хиво Iобехьачоа тара дар гIулакх, хетаргахьа... хIаьта бокъонца дар-м хьанна ховргда хIанз?

Когаш а кулгаш а наьха санна лазадаьннадар Дачиева, текха а текхаш юрта йисттерча цIенна ер дIатIакхаьчача хана. КIезиг-дукха са а даьккха, корасаьна тIа кулгашца хьалъай а венна, кора кизга тIа батт дIатIа а тоIаяь шорттига, ма могга шорттигагIа цIеннаьнага кхайкар из:

— Ишшилг!

Саг вацар йист хьахулаш.

— Ишшилг!

Баьде, массанахьа сатийна яр гонахьа. ТIаккха цIайзар ниI, ватник тIа а ювхаш шорттига хьаараяьлар кхалсаг. Немций боацилга а хайна дIаваха Иванн Алексейи хьавоалавир Хансолтас. ТIарш мо тIоададаь дола шоашта тIера барзкъаш бIухоша докъадеча юкъа цIеннанас дийцар юрта латтача хьалах. Iалаьмате унзара, къиза дар бакъдолчун сурт — партизаналла дIабаха кхоаваьвоаца цIендан цунца цхьана кхы а ткъо маIа саги хьалъэхка боабаь хиннаб фашисташа... Из а да Днепр. Ондда вIашагIбеллача дахчан менге тIа тхьайса улл вийнача даь диъ бер... Из а да Днепр... Гонахьа дIа мел хьежача гуш да тIема Iазап, цун ийрча, къиза лераш...

Из ахгIайренилг хила а хиннай хий IодоагIача гIолла кIеззига лакхехьа. Доккха новкъостал дир «йишилгас» моастагIчун кIоарггача тыле баьхкача майрача советски цу бIухошта. Моттигерча партизанех дIатехар цо уж.

Дукха ха ялалехьа хоам бир партизанаша: цу ахгIайренилга тIа 75-мм калибр йола йоккха топ, «эрликон» яха йоккха калибр йола ши пулемет, 15 салтеи цхьа эпсари ва.

Декхар кхоачашдаьдаьналга лархIа йиш йолаш дар — ха мел эшар хайна даьннадар. Цхьабакъда... Кхоаналомма вайбараш атака е болабелча ма дукха нах боабергба-кх цу йоккха йоацача гарнизоно — къизача, цхьаккха къахетам боацача хьисапе, хин буха баха дукха бовргба-кх кIеззига мукъа а лоадам боаца чов хиннараш, хIана аьлча хий доккха да, кIоарга да, низ кхоачаргбац цар нек а деш цох тIехбовла. Фу дича бакъахьа дар-теш?

Сай новкъостий боабайталга мишта нийсдолийтаргда аз? — яхаш уйла йора хIаране ши-ший дагахьа. ВIаши дага а баьнна, цхьабарт бир кхаь разведчико.

Ер ба кIарцхалаш доахка саьрг, ер ва-кх ха деш латта лакхарча дегIара, онида вола гIаьрахо. ГIа, шоллагIа, кхоалагIа... Ший гIулакх дизза кхоачашдир кортико. ХIаьта цул тIехьагIа къиза латар хилер окопашчу, хьаяьккхар кхаьнне ахгIайренилг, есаре а воалавир цаI. Хьаяьккха йоккха топ а пулеметаш а моастагIчунгахьа дIаерзайир — кхоана-м уж моастагIчоа духьала дов деш хургья хIанз. Иштта чакхйоалаш латтар советски бIухоша моастагIчун тыле йоаккхаш хинна кхоалагIа бийса. Массехк бIоагIа вIаши а бийхка, цох яьча плота тIа шоаш каравоалаваь «обер» а ийца, вайбараш болча Дачиев Хансолта вахийта ваIад йир разведчикаша.

Iуйрийна сецца Днепрал тIехъяьлар акхар даннешка хьежаш хинна Белов керте лаьтта дошлой дивизи, хIаьта кхаь советски разведчика — Дачиев Хансолтана, Ганжела Ивана, Агафонов Алексеяна — елар Советски Союза Турпала сийлен а еза а цIераш.

А. САДУЛАЕВ.

КЪАМАН ИСТОРЕ КХУВРЧ

Фусам-дай йовхал дIайовзийташ а хьаьша теркам тIаозаш а цхьацца еза, лоархIаме моттиг хул нах бахача: цIагIа (хьаьша-цIа), юрта, районе, городе. Къаьстта безаме, сакъердаме хул из къаман историеца, цун вахарца ювзаенна хилча. Цу тайпара моттиг хьоайича эггара хьалха шоай музея цIи йоаккх наьсархоша. Дагавох из вIашагIъелла фронтовик Мальсагов Тухан. Сийлен дагалоацам ба цо шийна тIехьа битар. Массахана а цу музеяца ювзаенна, наьха дагара ца йоалаш хургья цун цIи.

Тухана цхьаннена а дIатIадилланзар из гIулакх, цхьа наьхат яздаь а Iаьдалга дехар динзар. Ше нефтебазе директор волча хана юрташна бовзача - безача наьхацига дIа-хьа мел вахачара цхьацца ца эша тиша хIама йоацаш вагIацар из. Дукха ха ялалехьа нефтебазера цхьа помещени мукъа ца яьккхача варгвоацаш дукха Iайра цу тайпара хIамаш.

Юххера а ше пенсе вода ха хьатIакхаьчача районни клуба директор волча вахар Тухан.

— Сай хIамилгаш дIаоттае Iа укх чура кIеззига моттиг лоре хьай къаманна доккха гIулакх даьрг хургвар хьо, — аьлар цо.

— Эъ, — аьннача висар вож, — чуваха моттиг йоацаш висав - хьогI - селлара наха вовза а веза а парте, тIема, къахьегама ветеран?

Ше бена никъ дIа а бийца Тухана духтIаваьккхачул тIехьагIа хах-х-х, аьнна хийттача директора цхьа тиша помещени дIахьекхар:

— Ер мегаргийи хьона? — аьнна.

Машина тIа еттача йохар кхераш, бовза-беза нах, бераш оарцагI а даьха говр-вордаца дийнахьа сарралца нефтебазера уж хIамаш клубе дIакхухьаш лийлар Тухан.

ХIамаш хоза дIа-хьа нийсъяь дIа а оттаяь, доккхийча алапашца яздаь «музей», аьнна, каьхат наIар тIа хьал а теха, Iохайра Тухан. ДIачувоаллача цхьа иттех пара колошкаш а Iооттайир — кога гIирс Iо а баьккха мара саг чуваргвоацаш.

Хозаш-хозаш массанахьа а дIахезар Мальсагов Тухана районни музей хьайийллай, аьнна. ЦIагIара къаьна кIамаш, граждански, Сийлахь-бокххача Даймехка тIемашка байнарий а дийнабарий а реликвеш, документаш, сурташ, барзкъаш хьакхахьа болабелар нах. ХIама ца эшшаш еррига клуб дIалаьцар иштта Iайнача мах баь варгвоацача хIамаша.

Иштта музей хьа а йийлла нхалхар Мальсагов Хьажмоаха Тухан. Укх деношка дукхача наха дагаух из ше а цун сийрда хинна вахара никъ а.

— Дицлац тхона цо укхаза хьийга къа а из ше а, — аьлар хIанз музея заведующи волча парте, тIема, къахьегама ветерана Гадаборшев Османа Махьмада. — ТIехь-тIехьа ер кхы а йIаьхегIа, хозагIа, дикагIа хиллийта гIерт тхо.

Да а да из иштта. Доккхий ремонтни балхаш да укхаза дIадоладьараш. Уж дераш ба г. Орджоникидзерча художественни фондера гIишлонхоймастераш. Уж балхаш дарца дIакъайла латт музей. ХIаьта укх дезача деношка йийлла я цун наIараш. ТIема ветеранаш, школашкара дешархой, кхыбола нах ух музее цахаддаш. Хьажа, бIаргтоха, уйлане баха шортта хIама да царна укхаза.

— СихагIа ремонтни балхаш чакхдахара доккха новкъостал ду тхона «Назрановски» совхоза директора Дударов Батыра, района халкъа тIахьожама комитета председатела Джандигов Аламбика, кхыча кулгалхоша, — яхаш чIоагIа раьза вар музея заведующи.

Я а ма йий из-м массане а новкъостал де а сий де а дезаш юкъара моттиг. Къаман исторе кхуврч ба-кх.

М. ЗАНГИЕВ,
тха собкор.

ТIом... Кхалнаьха гIулакх дац из. Цар декхар да дезал хьалкхебар, шоай цIен кхуврч бIайха, безаме, унахцIена лоаттабар. Цхьабакъда, историечухь кIезига масалаш дац маIача нахаца нийсса мехкараша, кхалнаха моастагIчоа духьала майрра тIом лоаттабаь. Къьгга гучадаьлар кхалнаьха денал Сийлахь-бокххача Даймехка тIема шерашка. Фронте, моастагIчун тыле хетаргахьа цхьаь цаI тIема говзал йисаяцар вай хьамсарча кхалнаха кара ца ерзаещ. Фегарча а форда тIарча а кемаш тIа, гIашлой а дошлой а тIема доакъошка, артиллере, разведке, лоацца аьлча, массанахьа а хийнаб кхалнах, хIаьта царех дуккха дукхагIбарашта деннад тIема деза совгIаташ — орденаши медалаши.

Тахан дог гIоз а дувлаш, хьеж вай воай ноаной, наьнноаной ханарча кхалнаьха костюмаш тIа ядача тIема орденашкеи медалашкеи, доацача гIулакха уж царна тийнна йоацилга дика кхета а деш. Цар сийлен тIемеи къахьегамен традицеш дIахокххахьа декхарийла ба хIанз хьалкхувш боагIа кагийнахи мехкарийи.

— Сона эггара бочагIа, хьамсарагIа хета вай къаман цIей да Коталон Ди — аьлар сога цкъа тIема ветерана Яковенко Анда Михайловнас, — хIана аьлча, советски халкъ даьккха ца Iеш, дерригача дунен тIара халкъаш мукъадаьхар цу дийнахьа Гитлеро а цун гIозаро а берригa нах шоашта лоалла оттабе лаьрхIа хиларах. Доккха маIан а чулоацам а ба толам, котало, машар, халкъашта юкъера барт-безам, къамашта юкъера цхьоагIо яхача дешай. Иразе хилда вай Лаьттан тIа мел волча сага вахар.

«Iоажал эшаяьраш», — иштта оал вай тахан сийдолча тIема ветеранех. Да а да из иштта.

СУРТА ТIА: (аьрдехьара аьттехьа) тIема ветеранаш А. Яковенко, Г. Солнышкина, П. Битюцкая, М. Ткаченко, К. Запевалова, Э. Пуличева, Н. Севостьянова.

Р. АУШЕВА сурт.

ДЕНАЛ

Коталон ди!!! ЦIаькха а цIаькха а дагаух из гаьннара, бакъда, дега гаргалатта, сийрда ди. Тха къаьстта йола болхлой батальон Германе, Нейзальц яхача городе латтар. Цига яр Россена йолча репораце чотагIа хьаяьккха дахьош йола «Крауз̆ерверк» яха тIема завод.

1945 шера 9 мае сарахьа, вIалла дага а доацаш городе цхьатарра дуккха герз дувла доладелар, тхона хийтар Бреслау яхача города юкхе вай эскаро го баь чулаьца хинна немецки группировка го бохабаь араяьннай, аьнна.

Оарц даькха гIеттар батальон, цига хайра тхона Коталон ди хьатIакхаьчалга. Боарам боацаш чIоагIа гIаддахар тхо. Салют делар оаха а. ХIаьта шоллагIча дийнахьа тхо строягIа дIаайттача батальона командира гварде майора Ревина къамаьл дир. Цо даькъала дийцар тхо немецко-фашистски гIаьрахой эшабаь яьккхача Коталон денца. Цул тIехьагIа дезача ден сийлен шу оттадир тхона. Ма боккха бала лайна, из доккха зе-зулам текха нхьачар вай халкъага, мехкага из Котало!

ЦIеча Эскаро сийлахь-доккха кортамукъален декхар кхоачашдеш дуккхача хана хьийжача цу денга ший хала никъ бир хIаране.

Фашистски Германеца баь тIом цхьа моллагIа тIом бацар. Из шин эскара юкъера тIом хинна Iацар. Из бар немецко - фашистски эскара духьала деррригача советски халкъо баь сийлахь-боккха тIом, фашистски оккупанташта духьалара сийлахь боккха тIом. Фашистски оккупанташта духьалара сийлахь - боккха дерригача халкъа тIом вай мехка тIаэтта боккха кхерам дIабаккхара беш бола тIом хинна Iацар, из доккха новкъостал дар германски фашизмо Iазап тIаоттадаьча Европерча халкъашта а.

Цу тIема я ший сий дола еза реликвеш. биц ца луш бола цу тIем тIа байна нах, уж дагабоахкаш хулаш дола цIаккха дIа ца доала дог лазар, Я-иллешца хьехаю цIи йоаца, тIом беш хинна лакха моттигаш, эзараш, эзараш бола нах зерате уха ца бовзача салтий кашамаш.

Берригача мехко, дерригача советски халкъо шийна могар дора из ди гаргаоза гIерташ. Хадданза дийнахьа а бийсана а болх бора тылерча вай наха. ХIаьта фронташка доккхий тIемаш хулар котдоалаш а эшадеш а.

МагIалбике бахача наьха хьиннар тIехдаьнна доккха дар. «Йоккха МагIалбик» яхача газета тIа кепатеха яр Н. Бугулова «КарагIоргдац вай» яха стихотворени. Цо тIахьехар боккхий нах, ноаной, йижарий, вежарий-берригаш а — моастагIчоа духьалъоттара, фашисташ юхатохара, кортамукъале бахьан латара.

МагIалбика кхалнаха кхайкадир тыл чIоагIъяра берригa низ дIабала шоаш кийча ба, нагахьа санна эшаргхуле, маIача нахаца цхьана довлцца латарг а да, аьнна.

Хьанна хетаргдар 1942 шера гурахьа герзаца геттара чIоагIа кийчвенна моастагIа Моздок а яьккха, МагIалбике кхоачарг ма вий, аьнна, шийна доккха зе хулашне а, ший бIунцара дукха нах боабеше а мехкдаьтта Грозиена юхекхоачаргва, аьнна. Цигга совцабир захватчикаш вай денал долча бIухоша, са кхо ца деш Даьхе лораеш хиннача эскархоша. «Россена могаргда цхьацца бола турпалаш бенна ца Iеш... бIаьш а эзараш а бола турпалаш бала» аьнна В. И. Ленина дешаш бакъхиннадар.

1942 шера 9 августе Грозне эскаре бахар бIаьш бола кагий нах, 58 арме 337 стрелкови дивизе полкех дIатехар уж Манаса районе, ДАССР-ча городе Избербаше.

Цхьа бутт баьннача гIолла из дивизи сиха гIа боаккхаш Гудермесе, Ильински, Петропавловски, Горячеисточненски станицешка гIолла Тийрка дукъ тIа йоалайир.

Наурскии Тийркей станцешта къулбехьа - малхбоален оагIорахьа оборона лаьцар дивизе, моастагIа сехьа ца валийта машинникъи Тийрках тIехвоала моттигаши чIоагI а еш.

Тхона хьалхашка яр «Викинг» яха СС дивизи. Нагахьа санна Гудермес — Грозный яхача новкъа из яьннаяларе, из Къулбаседа Кавказерча вай эскара тыле хургьяр.

Немецки фашисташ Червленни — Узловой станце, Грозне кхачар Сталинграде уж кхачарал кIезигагIа кхераме дацар.

1131 стрелкови полка полкови школа Тийрка тIара Тийрка дукъ тIа дIатIехьашка яьккхаяр, бакъда, сихха вIашагIтехар сводни отряд, сарахьа шаьрача ара тIехьашка а яьлар. Ши арми вIашагIкхетача гIолла немций чакхбаьлар, хIаьта цига дацар вай эскара доакъош, е резерваш а е артиллери а. Немций 5—6 сахьата совцабе безаш бар Наурски — Капустин яхача моттиге, 10-гIа стрелкови корпус хьатIакхачалца.

МоастагIа юхасоцавир 400 сагах латтача отрядо къиза тIом беш, шийцара дукха нах а бовш. ХIаьта баьча тIемах яздаьд «Советские профсоюзы» яхача журнала 1975 шера июнерча 11-ча номер тIа М. Монидова «Кхийнараш» яхача очерка тIа, «Труд» яхача газета тIа 1978 шера 9 мае Л. Алимамедрова «Моттигерча лоархIама тIом» яхача статья тIа, «Грозненский рабочий» тIа 1977 шера 16 октябре Н. Калиниченкой «Майра вий бIаь» яхача статья тIа, хIаьта 1979 шера 10 январе цу газета тIа И. Оркиса «Духьала лаьттар» яхача статья тIа.

Капустин яхача отарашка хинна тIом историкаша теркал ца беш битаб. ХIаьта цу тIемо тоа ма дирий цигара хьал, йоагIаше а тIом бе йолаенна 10-гIа гвардейски стрелкови корпус хьатIакхаччалца.

Тха 1131 стрелкови полк МагIалбике яхар 15 зерносовхоза 2-ча отделенена, Горагорска юхе, Вознесенски станице гIолла тIех а яьнна, МагIалбик-Вознесенски наькъа аьтта оагIорахьарча гувнаш тIа, довкъашка чIоагIало лаьца, дIачIоагI а елар. Тийрка оагIонцахьара оборона лоаттайора 1129, 1127 полкаша. Декхар дар тIемаца МагIалбик хьалацар, немецки танкаш Алханчуртски дукъ тIа ца йовлийтар.

МагIалбик мукъаяккхара тIом дIаболабелар 1942 шера 10 октябре. Са ца кхо-деш майра летар салтийи эпсараши.

1942 шера 3 ноябре 337-ча стрелкови дивизе «Вперед за Родину» яхача газета тIа бийцар фашистий ялх танк йохаяь Рахманов Ахьмад, йиъ танк йохаяь, бархI пулеметчик вийна Перлов, шовзткъеи итт гитлеровец вийна автоматчик Бричко, 15 фашист вийна снайпер Воротенников. Мел дукха бар уж, Даьхе лораеш цу тайпара тIом баьраш!

1963 шера денз Нохч-ГIалгIай книжни издательствас кхоаза арахийцад «Крепость на Тереке» яха Г. Ершова книжка. Цу тIа хьоаваьв-вийна моттигера къона разведчик Мордвинов. Из вийнача цунна памятник дегIад, цига массаза а зизаш декх наха.

Тийрка дукъ тIа 337 стрелкови дивизе сийна оттаяьй стелла. Цунга хьожаш ба моттигерча школай къона ленинцаш. Салташеи эпсарашеи даь денал дола гIулакх диц ца далийтара ихерах даь памятник оттадаьд Ставропольски юртбоахама института студенташа.

МагIалбикера Австре кхаччалца тIема никъ бир цу дивизе. Из язбаьб Симферопольски книжни издательствас 1977 шера арахийцача Б. Сермана «Восхождение» яхача книжка тIа, хIаьта 1984 шера Нохч-ГIалгIай книжни издательствас арадаьккхача В. Кузенкова, Б. Сермана, В. Шанина «Пути — дороги» яхача книжка тIа а.

МагIалбик лораеш хиннача, хIанз СССР писателий Союза член, массехк пьесеи стихотворенеи сборникийи, хIаьта иштта «Триста метров на запад» яхача повеста а автор волча Михаил Владимова хетаяьй уж произведенеш Къулбаседа Кавказе, МагIалбике майра тIом баьча бIухошта.

«Грозненский рабочий» 1979 шера 4 январе арадаьккхар МагIалбикана хетаьча «Дорога в 42-й» яхача цун поэма цхьа дакъа. Дукха да из город лораеш хиннараш дагадоагIараш, уж деза да дийна бараштa.

Наурски района Капустин отарашке фашисташа дIалийцачара мукъаьккха шовзткъа шу дузаш вIашагIкхийтар цига тIем тIа хиннараш. Цига шоашта дагадоагIараш дийцар царех болча Н. Оркиса, Ю. Мерзленкос, С. И. Монастырскаяс, кхычар.

Юха а сатем эттар шаьрача ара. Митинг чакхъяьлар. КПСС райкома хьалхарча секретара А. М. Карагичеваси тIем тIа дакъа лоацаш хиннача С. И. Монастырскаяси лента а хоададий, хьагучадоакх дукхаезача Даьхен сий, кортамукъале, из ший лоIаме хилар лорадеш байнараштa Капустинана юкхе дегIа памятник. Цу ханна топаш тохаш салют лу.

Юха а локх Советски Союза гимн. Керта тIара кий а яьккхе, саг йист ца хулаш таьзета минот йоаккх митинге гулбеннараша. Цул тIехьагIа бетонни памятника тIаболалу нах, венокаши зизаши оттаду цунна гонахьа.

«Терская правда» яхача газето районе бахача наха ше ма дарра дийцар цига хиннача вIашагIкхетарах.

МагIалбик мукъаяьккхача хана денз 46 шу даьннад. ТIехь - тIехьагIа кIезигагIа бус из мукъайоаккхаш тIем тIа лаьттараш, бакъда дийна бисараштa йицлуш яц из хала а бирса а хаI

Хана йIоахала IажагIденнад «Большой Малгобек» яха газет, йоккха я аьннад цох ший лоархIамга диллача из бокъонца йоккха хиннадаь.

Из мехка тIаэтта хала ха яр, бакъда, тха къонала башха дикеи къизен ха а яр. Нагахьа санна МагIалбик бахьан тIем тIа лаьттарех бийсан цига саг нийслой, скважинашкара уха газ йоагаш бувла ала бIаргагучоа дагабохаргба цу хана ювлача йоккхийча топаша оттабеш хинна ала. ХIанз скважинашкара йоагIа газ йоагаш бувлача алано массаза а дагайохийт 1942 шера халача гурахьа хинна фронтовой МагIалбик.

М. ФЕДЯНИН,
МагIалбик лораеш хиннача тIем тIа дакъа лаьца Сийлахь-боккхача Даймехка тIема инвалид.

Безаме вIашагIкхетар

Цкъа Наьсаре командировке волаш комсомола райкоме хезар сона: «ХьагIадоагIача шоатта дийнахьа Сунженски районни культура ЦIагIа вIашагIкхетар хургда Афганистане шоай интернациональни декхар кхоачаш а даь, цIабаьхкача кагирхоштен дешархоштен юкъе. Цига дакъа лаца хьоашалгIа бийха ба Наьсарен района интернационалисташ а».

Шоатта. Нийсса ши сахьат даьнна ха я. Кагийча нахахи дешархоехи хьалдиза да районни культура ЦIа. Укхаза ба Сунженски райкома комсомола секретарь Гагиева Наташа, бIухой - интернационалистий совета председатель Хашагульгов Мухьмад, Наьсарен района бIухой - интернационалистий совета председатель Имагожев Рашид, интернационалисташ Хамхоев Башир, Кокурхоев Мурад, Муружев Ахьмадхан, иштта хьехархой, школьникаш.

Цкъа ер вIашагIкхетар дIадоладалалехьа цхьа хаттар да са шута де, — аьнна йист хул со ВЛКСМ райкома секретарага Н. Гагиевайга. — Фу маIан долаш да таханара шун вIашагIкхетар?

— Укх шера февраль бетта «ГIалгIай ловзар» яхаш цIи а йолаш, вIашагIкхетар хилар тха районерча интернационалисташтеи дешархоштеи юкъе, — йоах Гагиева Наташас. — Цун маIан дар, вайнаьха традицеш хьалкхувш боагIача вай кагийча наха дикагIа дIайовзийталга. Вайна ховш да, хьалха вай кагий нахи мехкарийи цхьана гул а бале, шоайла зоахалонаш а дувцаш, ловзараш а деш, оаламаш дувцаш а кицаш доахаш а сакъердаш хинналга. Бакъда, хIанз из вайна юкъера дIадоалаш латт. ХIаьта таханара вIашагIкхетар а да уж традицеш юха ший овлан тIа а йоахаш, кагийча наха дикагIа дIайовзийтара лаьрхIа.

ЦIаьхха тха къамаьла юкъевоагIа «За отвагу» яха медаль лелаеш вола Хамхоев Башир.

— ЦIаккха йицлац сона Афганистанера цхьа эпизод — йоах цо — ДIайха ахкан ди дар из. Маьрша баха нах боабеш лийнна душманий банда хIалакье, аьнна, амар делар тха тIема подразделенега. Цул тIехьагIа операци чакхъяккха араьлар тха батальон. Дукха ха ялалехьа, лоам чу тувладенна, тхоай батальонацара къаьстар тхо. Тхо вара кхо салтеи иштта тха взвода командир вокккхагIвола лейтенант Мулин Александри. Цхьа ха яннача гIолла душманаш яьча кIийлен тIанийсъелар тха группа. Гобаькка шокарчеттар пхорчаша, лелхар гранаташ. Бакъда, оборона а лаьца, дов доладир оаха массехказа тхоайла дукхагIа болча моастагIашца. Тха тIалатар лоа ца денна юха тIехьашкахьа бовла лаьрхIар цар. Бакъда, цу хана кога чов йир тха комвзводана. АргI - аргIагIа хувцаш из ги а воаллаш, гаьнна штабе дIадаха дезаш дар тхо. Нийсса цхьан дийнахьа юаш хIама йоацаш е молаш хий доацаш хьийзар тхо. «Со дийна вусе тамаш я, со вите дIагIо шо», йоахар боккхагIволча лейтенанто. Бакъда, тхо кхаьнех цхьанена а дагадеханзар из вита дIадаха.

Сендухьа йоалайир аз ер эпизод. Цу бийсана сецца лакхача лоам йисте мерза наб ихийтта тхьайсар со. ГIа дайра сона. Вай ГIалгIайчене со волаш санна. Аьтта оагIорахьа кагий нахи аьрда оагIорахьа мехкарийи, локхаш. пандар болаш ловзарга се волаш санна. ТIаккха со сомаваьлча дагадехар. «Ма нраз дар-кх, валалехьа иштачa ловзарга волаш сакъердар», аьнна.

Районни культура ЦIагIа йоккхача зале тохаш фата а йолаш, локхаш пандар ба хозаш. Цига ма дарра ловзар эттад. Са новкъостий сога кхы Iа яха ладувгIаш бац, цар уйлаш пандар локхача я. Из аз дика кхетаду. ХIаьта кастта тхо а цу юкъе дIадарж.

Тхьовра Хамхоев Башира вайна дийца гIа санна дола сурт да укх зале дар. Аьтта оагIорахьа Iохайша багIа кагий нах, аьрда оагIорахьа мехкарий. БIижа гIанда тIа вагIачо, цкъа хьалхагIа йоIаца цхьацца бегаш а бий, зоахалол дувц тхьамадана. ТIаккха, йоI раьза хилча йоIо оал «цо юге цунга маьре гIоргья со», аьле. Деррига дуне ший долаш санна зIамсаго йоIаца халхара бIал боаккх. Дика сакъийрдар ду сарахьа кагийча нахен мехкарашеи. Массаварг велаш, дегаш гIоздаьнна бар уж.

М. ЧАХКИЕВ.

ДУКХАГIА НИЗ ТIАБОХИЙТАШ

ТIеххьарча шин-кхаь шерага хьежача сихагIа хьалдеш да наха баха цIенош а кхыйола объекташ а вай гIишлонхоша. Из гIулакх сихагIа дIадодаш хилар бахьан, балха юкъе йоалаяь подряд а боахама расчет а йолга шеко яц.

— ХьалхагIа, бакъдар аьлча, болхлоша бетта 100 сомал совгIа ахча эцаргдолаш тайп-тайпара говзалаш ца лелайнча далацар тхо, — йоах, ПМК-105 мастера Евлоев Мухьмада. — ХIаьта хIанз хIара болхлочоа ховш да хьадаьчох мара ше ахча эцаргдоацилга. Цхьа сом совгIа шийна лургдоацилга а. Цудухьа, ханнахьа раствор е кирпишк хьатIа ца еча болхлоша мегийтац тхона. Шо кулгалхой декхарийла да, мел эшачунца тхо Iалашде, оал тхога. Дувцилга доацаш хала да кулгалхочоа иштта болх бе, цхьабакъда, цу тайпара бехктокхам хилча гIулакхаш тоалу. Балха юкъера «аврал» дIаяккха а цун дикал технологически дIадеххача тайпара хилийта а вIаштIехьдаьннад тха. «Халтура» гучаяьлча къаьстта къамаьл хул тха.

— Гой шоана — дувц цо дIахо, керда хьалъеча объектагахьа кулг а лостадаь — 100 квартира чуйола цIа хьалдаь дала доахк тхо. МагIалбикахошта из доккха гIулакх да. Фусамий проблема ира латт укхаза. Цу тIа а къаьнача МагIалбике наха бохамаш хинналга а Iаткъаш да цунна. Ер цIа йистедаккхарах царна а пайда хургба, аьнна лерхI оаха. 100-квартирни цIа хьалдеча дика къахьийгар Точиев Хьусенеи Шадыжев Салманеи каменщикий бригадаша. Эггара дикагIа хьокхамаш Х. Булгучева, С. Булгучева, А. Кутерова да.

Къонача болхлоща а къамаьл хилар тха, цар къахьегама боарамагIа лаьца. Царна массанена хьалхара дош а нийца, Солтукиева Заретас аьлар:

— Оаха хьалъю гIишло наха баха еш я. Из кхета а деш, цар баркал мара аргдоацаш дика хьалде гIерт тхо ер цIа.

Хьагучох из даьсса къамаьл а доацаш, кагирхошта бокъонца хетар да. Вай заманна дикача белгалонех цаI я из.

ХIанз гIишлон чухьа де деза балхаш мара дисадац. Города эггара доккхагIча цIагIа укх шера кхоалагIча квартале кердача фусамашка баха ховшаргба МагIалбина къахьегамхой.

В. ДАВЛЕТУКАЕВ,

СУРТА ТIА: «Чеченингушстрой» ПМК-105 къона болхлой: Н. Натаева (аьрдехьа) Х. Зазаева.

Школа вахар

Юннаташ дагабаьлар

Комсомольски юкъерча школе традици а хинна, дIаэттад хIара шера района къонача натуралистий цIей чакхдахар. Дукха ха йоаццаш а хилар из. ЦIей вIаштIехьдаьккхараш бар Грозненски района юннатий станце болхло Евсеева Светлана Анатольевнаи Комсомольски юкъерча школа биолог Шахабова Ранса Увайсовнаи.

ЦIей хьатIакхачалехьа района шейолча школашка чакхдаьхар цу цIейга кийчо еш дола кIираш.

Моттигерча школа дешархой низаца кийчйир кхетам луш йола литературно-музыкальни композици, къоастадир викторине лургдола хаттараш, зале лостам бир. Цу тематиках лаьца районни школай делегаташа шоашца дера дикагIа дола оалхазарий бIенаш, пенгазеташ, докладаш, рефераташ, сурташ — дахчах яь хIамаш.

Нийсса итт сахьат даьлча дIадоладелар «Оалхазарий ди» яха цIей. Юннаташа шоай «Оалхазарий цIей» хьалха санна «Оалхазарий КВН» санна а ца дездеш зIамига спектакль санна чакхдаьккхар. Берригa цун доакъошхой шоаш хьаяь тайп-тайпара костюмаш тIаювхаш бар.

Комсомольски юкъерча школа дешархоша массане кхетадергдолаш хоза дийцар Iалам лорадарах. Тайп-тайпарча оалхазараша хьунашта, бешамашта Iунал деш деча балхех.

ХьоашалгIа баьхкараштa боккха салоIам беш хилар 5-ча классе багIача Ильясова Сацитас, Нинаева Радимас, Азизова Миланас, Идрисова Анжелас даь «ЗIамигача гIургIажий халхар».

Цул тIехьагIа гулбеннараша дакъа лаьцар «Всезнайка» яхача викторине, художественни самодеятельноста конкурсе. Цу конкурсашка доккха дакъа лаьцар Долинински, Пригородненски, Дачу-Борзоевски, Комсомольски юкъерча школай дешархоша. Ала доагIа, Старосунженски бархI шерарча школа дешархоех а. Хьехархочунца Гучиева Айна Алиевнайца цигара 20 дешархо венавар. ХIаьта вокх школашкара виъ-виъ делегат мара вацар.

Старосунженцаша дикка дакъа лаьцар пенгазетий, рисункай, докладий дикагIа дола бIенаш хьахьокхача конкурсашка. СовгIаташ денначарна юкъе ва Алхан-Калински № 2 йолча юкъерча школа дешархо Асхабов Ислам. Цунна дика бIенаш бахьана долаш делар из. Дика сурт дилар бахьан долаш приз елар Курбанов Шамала, Пролетарски бархI шерарча школа дешархочоа. Ше язъяь «БIаьсти» яха стихотворени бахьан долаш приз делар Дачу - Борзоевски юкъерча школа дешархочоа Бечуркаев Мухьмада а, иштта кхычарна а.

Мероприяти чакхъяьлар. Бакъда, из чакхъяьлча а укхаза берий оазаш хозар, шоашта дайнар, хозахийтар дувцаш бар уж шоайла. Массанена хетачох из цIей дика вIаштIехьдаьлар.

Бакъда, чIоагIа во гIулакх да цу мероприяте Гикаловски, Побединскн, Ермоловски, Октябрьски, Петропавловски, Староатагински юкъерча школай дешархоша дакъа ца лацар. Теша безам боагIа тIехьа тIайоагIача хана хьоахаьлча школашна цу деша теркам бергхиларах.

Иштта ала деза «Оалхазарий ди» дIахьоча района халкъа образоване а комсомола райкомера а цхьаккха викал ца хилар а. Бераша вIаштIехьйоахача мероприятешка уж хIана хилац ховш дац. ХIаьта бераш кхедар-м духхьала школай декхар хинна ца Iеш, массане юкъара декхар ма дий.

С.-М. ЯСУЕВ.

Вай—производства дай

Новкъостал эш

Декхарех дика лоархIаеш хьайоагIа укх пятилетке Шелковской района Ленина орден еннача «Шелковский» яхача фуна лаьрхIа жа леладеча завода барттайна коллектив. Масала, соахка хIара бIаь жийна тIехьара 123 Iаьхар хьа а къоастабеш, паччахьалкхенна дIаделар планал совгIа 204 центнер бидкъа хьоаса бола тха, 560 центнер дулх. Цу гIулакхаша боахама 1 миллиони 157 эзари сома маьха цIена пайда бир. Иштта хьаьнала баьча балха боагIа мах бир парти правительстван. СССР экономически социальнии дегIайоалаяра планаш тIехкхоачашъяра яьржача Еррнгсоюзни социалистически яхье соахка котало яьккхар а лаьрхIа, КПСС ЦК, СССР Министрий Совета, ВЦСПС, ВЛКСМ ЦК карара кара тела цIе байракх а луш, ВДНХ-а Сийлен улга тIа яьккхар из.

Цхьабакъда, уж толамаш кхы а лакхагIа хила мегар цхьаца долча кхоачамбоацараша новкъарло яь хинна ецара. Царех дувц тахан цу боахама керттерча зоотехника Эсембаев Зелимхана.

Фуна кхедаь жа, тха декха 2 миллион 400 эзар сом ахча даьккхар оаха. Цхьабакъда, тхоай низащца кхоачамболлаш доакъар Iалашде вIаштIехь а ца доалаш, хьайбаш Iангара дахара из миллион совгIа сом дIадахийта эца дийзар. Духхьал цхьа йол ийцар ши эзар тонн. Кхоачамболлаш доакъар кийчдар тIеххьарча шерашка тха боахама боккха бала хинна дIаэттад. Хьалха жа доажадара, доакъар даккхара шортта тайп-тайпара баьцаш тIаювлаш хинна бурнини даьгIенаш къеений тIеххьарча хана. ХIана аьлча, гIумаро хIалан а яьй хIалакъеш а латт уж. КIалхаръяхара, лораяра лаьрххIа долча соцамашца, постанавленешца мероприятеш увттаю, Iилманхой кхыметтел оарцагI а боахаш. Бакъда, уж чакхъяхара хIанзчоа деш лоадама хIама дац. Из бахьан долаш даьгIенашта тIегIерташ йола гIум соцаяра е опыт а е тоъал экономически низ а боацаш дола бурини аренашка ухка боахамаш, Iаламаца юхьдуххьала цааш дисад. ДаьгIенаш тоаяра Наурски, Шелковской районашка лаьрххIа вIашагIъехкача мелиоративни станцеш а новкъостал дара деш лоадама хIама дац. Бакъдар аьлча, хIанзарча цар экономически таронашка диллача, хьалхашка оттадаь декхараш кхоачашде царна карагI а даргдац.

Соахка тхоай боахама низаш оарцагIдаьха къостаде денадар тхо из дош. БIаь эзар сом дIа а дахийта тайп-тайпарча баьций ги тессадар даьгIенашка уж тоаяра. ГIулакх хиланзар. Мохо дIадехьар дукхагIдар. Юха а гIаьхха ахча дIадахийта даьгIенашта тIагIерта гIум соцаяра 100 эзар джузгун яха гаьнаш дIаегIар. Цунах гIулакх хургдий е дац хац хIанзарчоа.

ДагадоагIа сона, шоллагIча отделене управляющеца Аманакаев Исханаца Iам тIа гIолла оаха лодка хийкха ха. Артезиански скважинашкара низ болаш хьааралийттача хийх хьахинна бар из, нах бахачара гаьнна бурунни даьгIенашта юкъе. Цу чура чкъаьрий а лувцар, мукъайолча хана цига са а лоIар. Ше волча хьаьший баьхкача, къаьстта а аьхки уж цига ца бигача Iацар республика цIи хеза вола жа леладер Социалистически Къахьегама Турпал Эсмухамбетов Наурадн. Сел хоз моттиг яр из. Цу хана хий а дуллаш баьцадаараш кхедора бешамашка хIара кошаре.

Из де таро лора лаьтта тIеххьарча тIоана гарга хиннача хиво. Цунах пайда эцаш даьгIенаш тоаяра мероприятеш а увттайора. Цхьабакъда, кхоачаш ца еш района а республика а кулгалхой кабинеташка ахка йисар уж а. Атта де йиш йола гIулакх — лаьтта кIалара хий хьатIа а ца доаккхаш, даьгIений урагIеи пхорагIеи каналаш даьхар, Тийрка чура хий хьатIадоаладе дагахьа. ТIеххьара из а хьакхачанзар тха боахама кхашка. Цул совгIа, лаьтта кIала хинна хий а цу каналашка дIадахар. Цудухьа тIаювла баьцаш хица Iоабае йиш йоацаш йисар даьгIенаш. Бекъар Iам, шоай кашарий уллув баьцадараш, кхыйола культураш кхее йиш йоацаш бисар жа леладераш.

Хий дуллаш да, аьнна лоархIаш 400 гектар лаьтта да боахаме. Юха а ях аз, лоархIаш мара дац. Кхы мишта аргда цига тоха хий ца хилча? ТIаккха цигара дика хьувкъам баргхиларах сатувса дезаш дац, шера дукхагIйолча хана екъа а латташ тхо долча наггахьа мара йоачан ца хуллаш хилар дагадехача хIаьта а. ПодрядагIа лелае 263 гектар люцерна дIаеннай Даудов Абдулрашида. Цунах гIулакх хуле тамаш я. Хий дезаш дола лаьтта подрядаца Iоабалургдац. Хин боахамаи мелиорацеи республика министерствана цу гIулакхах дар ховш дац, аьлча харц хургда, ХIаьта а гIулакх тоадара, новкъостал дара деш хIама дац.

Тха заводо соахка, лийрхIачул совгIа 2800 дукхагIа болаш, кхыча боахамашка фу тоадара 7000 устагI бехкар. Царех тхона цхьа миллиони 38 эзар сомй делар, е хIаранех — 170 сом. Цхьабакъда, пайда кхы а боккхагIа хургбар, тIеххьарча хана оаха кхеду жа хьалха хинначарел кегийгIа хулаш дацаре. Из кхоачамбоацар дIадаккха йиш я. Эшар — селекционни болх тоабар. Цхьабакъда, лерра гIа из дош чакхдаккха таро яц тха, тхона лаьрхIа республике хьакхувлаш дола австралийски племенной кой, тхо долча хьакхоачаш доацандаь. Уж республикерча племобъединене кхыча боахамашта юкъе декъ. Шоашта хьакъостадаь австралийский кой дIадига, аьнна жа, таьзарий лелаяра Ставрополе йолча Iилма-тохкама институтера каьхат деча, племобъединене пурам доацаш цига даха а йиш яц тха.

Республике жа леладелга тоадара деш хила а тарло цо цу объединене из иштта. Долче, австралийски кой доацаш, оаха кхедеча жа фу тоаде новкъостал дергдола кхытайпа гIулакх хьеха дез-кх. Из проблема къостаярах дувца хьалхара шу дац. Цхьабакъда, хувцалуш, эргадоалаш а хIама дац.

ЛийрхIачул дукхагIа — хIара устагIа тIара 450 грамм мара тха лерга доацаше а, планая совгIа 900 эзар сом пайда бяр тха боахама цу гIулакхо. Укх шера из цифра кхы а дегIайоалае дага да тхо. ХIанзе а гуш да дагалаьцар кхоачашде вIаштIехьдаргдолга. Листа, дIаьха да хьайбашта тIадаьнна тха. Жа ларгара а хIанзе дика кийчо яьй. ХIаьта а лаьрхIар чакхдаккха карагIдаргхиларах шеко, из болх дIаболабе беза ха гаргагIа ме гIерт дегIайоагIаш я жа леладерий. Дац из шоай низех уж тешаш боацандаь. Кхыдар да. «Оашош даьккха тха дIадахьа бокъо луш дола тешал (доверенность) дайта дех Невинномысски тхана йолча межреспубликански зональни лабораторе», аьнна цигара каьхат дайтад боахаме дукха ха йоацаш. ХIанзалца завода викал дIа а вахе дIалуш хинна тха, хIанзчул тIехьагIа боахамера цхьаккха саг а воацаш дIадахьийтача кхоачам ба, яхар санна кхетаде дезаш хIама да-кх из. Кхыча тайпара аьлча, продукци яьккхачунга а ца хоатташ, цунца дага а ца воалаш, тха викал хила дага ва-кх цаI. ХIаьта теша йиш йий боахамца цхьаккха гIулакх доацача, бIарга ца вайнача цо, эшаш моттиг нийсъелча тха оагIув лоацаргхиларах? Из доацаш боахамо алапи тела дезаш а хургда кх вовзаш воацача цу сага. Дукха низ, хьинар дIало жа леладераша тха даккха тIерташ. ТIаккха малув ца ховш волча саго шоаш даьр доадар кхер-кх. Цудухьа сагот а ду. ХIаьта цу гIулакха хьакъехьа дар цIенхаштта дувца, нах а боахамий специалисташ а дIакхетабе сихлуш бац республика Госагропрома кулгалхой а. Лоаца аьлча, пайда боаца указанеш а ца телаш тIахьожам а ца лоаттабеш боахам лелабе цун кулгалхочоа паргIато ле, яхаш парте, правительства тIахьехам Госагропрома кулгалхошта дIа ца хозаш санна хетало. Дог лаз кхы а цхьан хIамах. Эсмухамбетов Нураде тIера дIаволавенна тха боахамера цIи мел яьккха саг хьаьнала къахьегамхо ва. ПодрядагIа болх беча цар дечоа, тIахьожам лоаттабара дош ше-шегIа дIадаьннад. ДукхагIа оаха — боахама кулгалхоша дечунга хьожаш хул уж хIанз, гIулакх тоадара эшар дIадехаш тIехьара балац. Болх хьабе ховш, безам болаш болча иштта наха новкъостал а ца деш царна цхьабараш новкъарло е гIертар тамаш йолаш хIама да-кх, перестройка яра новкъа даьннaчул тIехьагIа хIаьта а. Цу тайпара, боахама экономика кхы тIа а чIоагIъе, хьайбай продукци алсамъяккха йиш хулийтаргйола таронаша-м я. Цхьабакъда царех пайда баккха аьттув бац-кх, гIулакх тоаде новкъостал де дагахьа Госагропроме хьагучох саг а вац хIанзарчоа. Тамаш йолаш хIама да-кх, мехка тIатеIIа перестройка еча хана кхыметте, Iелуш бац-кх наьха хьакъ даа Iема бюрократаш хьаьнала къахьегача сага тийша болх па бича.

Бурунни яхача поселке я тха завода керттера усадьба. Цигара Гроане кхаччалца 70 километр мара юкъ яц. Хетаргахь боккха никъ а бац из. Цхьабакъда, рейсови автобусаш хIара кхо ди даьлча мара ахац тхо долча. Графикага хьежжа ца ухаш а нийслу. Цу кхоачамбоацара лоархIамегIа дола бахьан да, тхо долча Червленская яхача станицера хьатIабоагIа, жагIа билла бола керттера никъ геттара беха хилар. Цу тIа гIолла йоачан а йолаш хотта баьлча мара машинаш ахац, уж ух цунца шинна оагIорахьа ахгIомарий аренашка шоаш дахкача наькъашка гIолла.

Автолавка а наггахьа мара гучаялац, жа леладеча бригадех дувца а эшаш дац, кхыметтел керттерча усадьбе.

Йиш йолаш дац тхо телевизора шоллагIча программага хьажа а. Лийткъад, яздаьд из кхоачамбоацар дIадаккха дехаш республика кулгалдеча ерригача инстанцешка. Цхьабакъда, цунах гIулакх хулаш дац.

Бюрократаша иштта новкъарленаш ешше а низ кхоабергбац оаха тхоай къахьегама толамаш кхы а дегIадоаладара. Укх шера лаьрхIад оаха хIара бIаь жийна тIехьара 130 Iаьхар хьакъоаста а беш, соахкарчул 300 грамм дукхагIа долаш, хIара устагIа тIера 3,5 тха ларга.

Оахош дагалаьца хьалхара дар кхоачашхиннад тха хIанзле. ХIара бIаь жийна тIехьара 132 Iаьхар хьакъоастабаьб. ХIаьта тха толашагIа болча жа Iуй хьокхамаш иштта да: К. Эсмухамбетова бригаде — 151 Iаьхар, И. Яндарбиева — 143, Б. Машаева — 141, и кх. дI.

Шерра юкъейоалаеш я заводе аренда. Цу хьисапе къахьегаш ба хIанз берига жа леладераш, дулха хьайбаш кхоабараш, доакъара культураш кхею дукхагIйола кхаш леладу бригадаш. Новкъостала меттел республика Госагропромо новкъарло мара еш йоацаше а, хьадечох цар дог ца эккхийтара низ дIакхоачар дергда оаха — завода кулгалхоша.

ДIаяздаьр **М. ХАМАТХАНОВ.**

МАЦА КЪОАСТАДЕРГДА ДОШ?

ПерестройкагIа дика хувцамаш дой а. бюрократизм хIанз а низ болаш я цхьайолча моттигашка. Бюрократизмо мукъалац къаденнар, нийса доацар зIаммига а хувца.

Иштта хIама хилар автотранспорта водителашта лаьрхIа вIашагIъелла хиннача республикански медицински комиссех. Цу тайпара комисси яр Сунженски районе 1984 шерга кхаччалца. Из, кхыча районий комиссеш а санна, дIаьлккхар «приказагIа НГIАССР унахцIено лораяра министерствас районни больницей нерттерча лораша дехарагIа йоакнх, аьнна. Цу комиссешка болх бе эша специалисташ тоъаш яхаш дар из. Кхыча районашка мииттад хац сона, бакъда, Сунженски районе из комисси дIаянкха бахьан дацар. Районни центре специалисташ бар, комиссе беча балхо сел готвацар, водителашта чIоагIа паргIата а яр цу комиссе аха. Бакъда, министерствас лаьрхIар МагIалбикереи Шаьлареи йолчаргагIа дIайккхача ерригa районни комиссеш дIаяха, городе Грозне юкъара республикански шоферски комисси а йиллар.

ХIанз водителаш балхара мукъа а бувлаш Грозне аха безаш хул хIара медицински хьажар долча хана. Цига массаза а 150—200 саг гулвале, йоккха аргIа отт 9 сахьат даьлча денз 11 сахьат даллалца йолча хана, 15 сахьат даьлча комиссена тIаваха дIаязвайташ. Цига аргIа хьакхачарга хьежаш, сагот деш бIарчча ди даккха дезаш хул. ХIаьта комиссе 3 сахьата мара болх а бац. Лораштa бовзац, хац шоаш хьожаш бола нах хранически цамогаш бий. Хьажар а чакхдоал цу лоацача сахьаташка тIагIолла бIарг лекхе, кулг техе.

Сунженски районера бIаьш водителаш ух Грозне цу комиссегIа чакхбувла. ХIаьта районе йолаш я иштта йола комисси хьаяра эша таронаш а хьал а. 1987 шера райисполкомо решени яьяр районни центральни больница кIийлен тIа иштта йола медицински комисси хьае аьнна. Цул тIехьагIа денз райисполкомо, райбольница администраце, ГАИ районни отделене начальника дукхаза а дийхад НГIАССР унахцIено лораяреи чурча гIулакхийн министерствашкара из решени чIоагIъе яхаш. ХIаьта цар из решени чIоагI ца йича, комисси хьае йиш яц. Ши шу да из атта къоастаде йиш йола дош ца хоададеш латта. ХIаьта водителаш из бала тохкаш ба. Маца къоастаде лерхI из дош?

И. ДОВГАЛЬ,
Орджоникидзевская станица.

РЕДАКЦЕГАРА: оаха а иштта дех Нохч-ГIалгIай АССР унахцIено лораяра, чурча гIулакхий министерствашкара, Госавтоинспекцегара бюрократий бехкагIа ца къасташ латта из проблема хьем боацаш къоастаяр.

Керда вахар бахьан...

ХIанзарча нахах дукххаенешта вовзац Богатырев СаIад-Хьажий Ахьмад, хIаьта кхы а кIезигагIча наха вовз из йоазонхо хиларах тарра. ГIалгIай советски литература дегIадоагIача, къаьстта 30-ча шерашка дакъа лаьцарех цаI ва из.

Массехк шу хьалха Москве В. И. Ленина цIерагIча пачхьалкхен библиотека книгохранилищешка хьожаш волаш «Сердало», «Наьсарен колхозхо», «Ленинец» яха а, кхыдола а газеташ дешаш, вIалла дага а доацаш, сона цар тIа нийсделар цо 1939—1940 шерашка яздаь «Тоам бола Роза», «Ювнаса валар», «Хьасан» яха а кхыдола а дувцараш. Царна са теркам тIабахар. ТIера а ца воалаш дийшар аз уж. Цу дувцарий мотт геттара къаьга а хоза а бар. Дика довзар цар автора халкъа вахар, гIулакхаш, оамалаш, кхетамца ховра къовсам баккха а из къоастабе а, кердачоа, дикагIдолчоа тIехьа вар. Шоаш дешаш бараш уйла ца хьоаеш бутаргбоацаш дар дувцараш.

Ахчан хьакъехьара сай гIулакх низткъала доллаше а фотокопеш дахийтар аз цу дувцарий, уж сайга хургдолаш. Грозне цIавеначул тIехьагIа цу дувцарий автора биографически дола хIамаш лаха волавелар со. Цох дар доацца хьакора а дир.

1919 шера 18 мае Дошлакъий-Юрта ваьв из. Цун да СаIад-Хьажа эрсий-туркий тIем тIа дакъа лоацаш хиннав, прапорщик а волаш. Майра тIом барах командоване массехказза белгал а ваьккхав.

1929 шера шоай юртарча школе деша вахав Ахьмад, хIаьта 1936 шера городе Орджоникидзе цо йистеьккхай педагогически рабфак, 1938 шера цо йистейоаккх Грозне цхьан шера йола переводчикий курсаш. Цул тIехьагIа 1939 шера из деша вода Нохч-ГIалгIай педагогически институте.

1941 — 1943 шерашка 212-ча къаьстта йолча кавалерийски дивизе йиълагIча эскадроне волаш тIем тIа хул Богатырев Ахьмад. ТIем тIа чов хул цунна. Наьсарен районе цIавоагIа. «Наьсарен колхозхо» яхача районни газета бехктокхаме секретарь волаш болх бу.

Цо эггара хьалха яздаь дувцар да «Ювнаса валар» яхар. Цу тIа йоазонхочо дувца оттаду дIаяхача халача замах юхедиса халкъа вахаре дола во гIулакхаш, харцахьара хIамаш, царна духьал къовсам а лоаттабу.

Ховш ма дарра, Советий Iаьдал эттача хьалхарча шерашка моллагIа цхьа наха юкъе къовсаме хIама эттача е цхьа зулам дича, из къоастадеш хиннад Iадата кхело, ма дарра аьлча, ма доагIара хинна хIама къоастадара йолча нийсача суда новкъарле еш хиннай, пролетариатеи къахьегача ахархойи классови моастагIий болча наьха га доахаш хиннад.

Цу шерашка къаман вахаре нийслуча дукххачарех цаI хьа а нийца, из художественни къаьгга хьахьокха карагIдаьннад автора. Цо гойт шоай юрта хулаш дола дика керда хувцамаш, вахаре отташ латта керда социалистически нормаш.

Дувцар дIадолалу Iуйрийна коа араяьннача Элберда сесага Совдата шоай кхий наIарах чIега а баькkха цу чура говр йигалга гучаларца. Наьха кхий чура лочкъаяь говр йига вена Ювнас вийнав. Цигга дувцар чакхдаьннарг лархIа дезаш дар. Бакъда гIулакх иштта хадац. Къаьнача IаьдалагIа говра да декхарийла ва цун говрах кхычоа даьнна зе такха, кхыметтел из лочкъае веннача цунна даьнна дале а. Нагахьа санна лозаваьр хьал долча цIен тIара, чIоагIача нахах вале, тIаккха из такханза даргдоацача оттар. ХIаьта Товсолта низ болча тайпан саг ва. Ший говр хьакораярах дола гIадвахар дайя дIадоал Эльберда саг вийнилга гучадаьлча. Ший говро саг вийна пхьа ма хьарчий цох, аттагIча тайпара дIакъасте а, пхьа такха безача отт из. Юрта ваха мугIарера вола къахьега саг хиларах тарра, Элберд гIерт из гIулакх машаре къоастадайта, ше вIалла бехке воацилга дувц цо. Бакъда, воI дIавелла кхо ди даьлча Товсолта Элбердийна наIарга боккхий нах бохийт пхьа дIахье.

«Цу законашца» чIоагIало а лувцаш, Товсолта дагавац Элберда ший венна воI къинтIера а ваьнна, атта вита. Из цунга атта дулургдолаш а да, хIана аьлча Элберд кIезигача тайпан саг ва.

Дика хургдар нагахьа санна Элберда советски законаш довзаре а, тIаккха цо юрта Советага е прокурорага а дIааргдар, шийга гIелал яхьилга. Къаьнача замала хьа хьалкхийнача а воккха хиннача а Элберда хьатIаэц Товсолта дайта хабар, цунца кхеле ваха раьза а хул.

Дуккхача хана денз хьавоагIаш а эггара чоалхане дола дов къоастадеш а кхелахо ва Муса. Къеча сага кхелахо хинна отташ вац из. Иштта къеча нахах ма вий Элберд. Цудухьа, из ха а ховш, Элберд цунна наIарга водац. Цо шийна кхелахо отта хьавех Хьамзат.

Товсолтийна дика довз кхела гIулакх. Кхел хургйола ди къоастадаь даьлча таьчанкаца наIарга вода из Мусийна, из дIа а вуг. Дика шу а оттадий, хьоашалду цунна, ткъаь итт тума ахча лу (шийна ткъо тумеи Хьамзата итт тумеи). Цул тIехьагIа Хоасботарга дIавуг цо из. Цига хул кхел. Кхеле нах багIача хана уж кхаба а Хьамзата цо деча гIулакха а дIадахийта ахча эшаш шинара дохк Элберда.

Дувцар цигга кхаьчача автор отт ше цу тIа бувцараш дIабовзийта. Из цо ду кIаьда а беламе а шин-кхаь дешаца. Кхел дIайолаялехьа довна даьшка КъорIах дув буийт кхело даьр хьаэцаргда аьнна. ХIаьта из ма дарра аьлча Элберда телаш дув ба кхело шийга мел аьннар цо дергдолаш. КIувса тIа Iохов Муса, улув билла ши гIайба а болаш, цар тIа гола а яьккхе. Из дизача дегIара, т о а в е н н а саг ва, доккха са доах цо. Цунна юхе Iохов кхо саг а — Хьамзати ши теши.

Дош вIашка ца доагIаш шоаш къувсаш ба а моттийташ, хьаьнача шу тIа багIаш диъ ди доаккх цар, шоаш делаьрхIар хьалха кийчдаь доллаше а. Юххера а цхьан сарахьа Мусас дIадоладу бухсоццаш дола къамаьл:

«Нагахьа санна Элберда цIа децаре, цун ков децаре, говр хинна ецаре, Ювнас цун коа гIоргвацар. Цул совгIа, Элберда говр Iомаянза а хиннай, цун коа кIоаг а баьллаб. Из иштта хиннадецаре Ювнас вуврграцар. Цудухьа, сона хетачогIа, Элберд визза бехке ва саг валара, цох доагIар дизза дIатакха а деза. ХьатIадоагIа пIаьраска тIакхачале Товсолтана пхи бIаь тумеи кхаьра яьнна сиргIеи дIаяла еза Элберда».

Укхаза вIалла дагадоацар хьахул. Юрто пхьена ахча гулдеча нийслу юрта Совета председатель Тепса а. Цунга а оал цар пхьа бутача дакъа лаца.

Ахьмадеи Берсаси Элберд Товсолтана пхьа токхаш ва аьлча, Тепса цецвоал: маца, фу хинна? аьле хоатт цо говра тIера Iо а воссаш.

Леладечох ше кхийтта ваьлча, цо нахага оал: шоай цIагIо, из гIулакх ше къоастадергда, аьле шийна хьатIаэц.

Ше арадаьккха гIулакх а дите, Тепса районни прокурор волча вода. Ший воI дIаволлача хана Товсолтас цунга аьнна хиннад: фургона тIара чукхийтта лозаваь веннав из, десага ваха хьунагIара цIавоагIаш...

Тешашкара лоткъам ийцачул тIехьагIа, дош суде дода. Халкъа суда выездной сесси кхоач из дош дувца юрта. Цига бехке веш тIавех Товсолта, цун кхелахой Мусеи Хьамзати. Судо дош дувцача юххье сагота боацаш, паргIата хул уж, хIана аьлча, цу тайпара хIама эттача, из суде додаш хиннадац цIаккха а.

Бехке бараша беча лоткъамашка а из бIаргадайнараша деча тешалашка а хьежа, цар даь гIулакхаш общества духьал хиннарг лоархI. Нах баьде хиларах, уж Iеха а беш, царгара хIамаш йоахаш хиннаб Мусеи Хьамзати, аьнна оттаду, цу тIа къуйи гIаьрахойи га доахараш хиларах тарра бехке а бу.

Советски законаш телха а деш, къоал де ваха ший воI валарах бехк-тунахьа доацаш ший воIо ков дайхачунга пхьа такхийта гIортарах Товсолтана чувалла ши шу ха тох. ХIаьта Мусийнеи Хьамзатан кхоккха шу ха тох цар нах Iехабарахи советски законаш телхадарахи.

«Во гIа дайначара ше сомаваьлча санна хийтта хургда Элбердийна», яхаш язду авторо.

Богатырев Ахьмада шоллагIдола дувцар «Хьасан» яхаш да. Цу тIа дувц гIалгIай юрта коллективизаци еча хана хиннар. Цу темах йолча кхыча произведенешта юкъе из дувцар эргаш да цун авторо ший дувцар тIа бувцарех керттера вар ГIалгIашкахьа коллективизаци еча хьалха латта дагестанец хиларца. Хьасан къе саг ва. Вежарашка долча халкъа юкъе кулакашта духьал беча къовсама керте латт из.

Автора мегад бежа Iу хиннача цу мугIарерча сага сакхетам мишта лакхлуш ба, из парте юртара политика дIаяхьара тIехь хьинаре къовсам лоаттабер а хиле, дIа мишта отт хьахьокха.

Хала да Хьасана шийга иштта гIелал яхьаш, халахетар деш, къаьстта шийх саг ца хеташ бегвахар. Шийна бокъо кхы корайоагIаргйоацилга а ховш, юрта Совете вода из цIаваха справка яккхийта. Цига дага а доацаш батрачкоме нийслу, безаме тIа а эц. Советски болхлой Iомабергболча шин шера йолча курсашка Москве гIо оал цунга.

Цул тIехьагIа ши кIира даьннача гIолла Москве йодача поезда вагона корагIа арахьежаш гу Хьасан. Москве даьккха ши шу зехьа довц Хьасана. ХIанз цо кхетадаьд къа а ца хьегаш Жандар иштта дика хIана вах.

Бакъда цу хана чухь ГIалгIайчен юрташка а дукха хIамаш хувцаденнад: школаш, клубаш, амбулатореш яьй, колхозаш яхка йолаяьй...

Парте районни комитето тIадилларагIа Хьасана вIаштIехьа а боаккх керте а отт шоай юрта партячейка бехктокхамечеи чоалханечеи балха. 1929 шера ахка хьаотт. Сихъяь яхка йолаю колхозаш, эксплуататорски класс хиларах тарра дIабаха болабу кулакаш. Кулакий боахамаш дIаязде доладу. Цхьан дийнахьа аргIа тIакхоач Жандара а. ДIа коа а баьнна, «Жандар» аьнна кхайкача сесаг арайоал, цо оал из цIагIа вац. Бакъда коа баьхкараш иштта дIагIоргбоацилга кхетадаьчул тIехьагIа, Жандар хьагучавоал. Безаме моаршал а хьатте, цIагIа чухьех цо уж, кIаьддена а меццена а хургда шо, хIама а кхоалларгъя, са а лоIаргда, аьле дика хул.

Ше хьовзаяь цIокIал чакх ца яьлча (комиссе членаша шоаш сенна баьхкаб дIадийцача), Жандар гIерт уж Iехабе, ши бIаь устагIа мара бац са, йоах цо. Вокхарна ца хой а, Хьасана дика ма хой цун ворхI бIаьннел совгIа жа долга, шин шера цун жа доажадеш ма хиннавий из. Цудухьа комиссе дIаязбу ворхI бIаь устагIа, уж тIера доахаргдоацаш цунгара расписка а доаккх.

ХIанз Жандар лаьца борз санна, цIагIара ара ца воалаш лечкъа воал. Цхьан бийсан цIи йоал юрта клубах. ЦIи йоае нах оарцагIбоал. ЦIи ялара бахьан корадоагIа — клуба юххе баьцалара корайоагIа феткен чухинна шушен салхьаши, уж довз Хьасана — Жандара салхьаш.

Дувцар чакхдоал ваьча юрта керда ди а отташ. Жандари из санна бараши духьала боллаше, колхозаш яьхка йоал. Наха цхьана болх а бу, са а лоI.

Бакъда цу дувцар тIа цхьадола кхоачамбоацараш а да. Нийса дац комиссе кулакий именеши Iулаши мах а беш, дIаяздеш хилар. Уж юкъара дIачудохийт, халкъа рузкъа хиле дIа а овтт.

Идейни чулоацамга диллача цун лоархIам лохбеш да авторо юртара вахар эргадаккха парте тIадила волча Хьасанаца хинна уж санна бараш хьа ца хьокхар. Иштта хилар Жандар ше ма варра гучавоаккхар Хьасан ше волаш, цунцара бараша хIама а ца деш.

БIарчча хьаийцача литература, къаьстта проза дегIайоагIача кердача этапе ший халкъа чоалхане юкъ хьахьокха гIийртав писатель, цхьадолча даькъе цунна из карагIа а даьннад. Дувцар тIа вувца Хьасан, парте решенеш кхоачаш а еш, вежарашха долча халкъа Октябра сердал ялара ший низ ца кхобаьрех цаI ва.

Республика меттаоттаяьчул тIехьагIа Нохч-ГIалгIайчене цIавоагIа Богатырев Ахьмад, цамогаш а волаш. ТIаккха а дувцараш язду цо. «Лоаман Iуйре» яхача альманаха тIа, «Сердало» газета тIа арадувл «Тоатолг» яха а кхыдола а дувцараш.

Абу МАЛЬСАГОВ.